

УДК 336.76

Стратегічні пріоритети розвитку послуг небанківських фінансових інституцій в Україні: трансформація вимог з боку юридичних осіб-споживачів

Стеценко Б.С.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

В статті розглядається проблематика активізації небанківських фінансових інституцій в Україні. Акцентовано на ключових перешкодах у взаємодії небанківських фінансових інституцій зі споживачами-юридичними особами. Розглянуто сегментацію вітчизняного ринку фінансових послуг та розкрито причини сегментарних деформацій в споживанні окремих фінансових послуг. Надано рекомендації щодо доцільності змін у законодавстві та на рівні бізнес-стратегій, спрямованих на розвиток послуг небанківських фінансових інституцій в Україні.

Ключові слова: фінансова інфраструктура, фінансові інституції, фінансове посередництво, фінансові послуги, споживачі фінансових послуг.

Стеценко Б.С. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ УСЛУГ НЕБАНКОВСКИХ ФИНАНСОВЫХ ИНСТИТУЦИЙ В УКРАИНЕ: ТРАНСФОРМАЦИЯ ТРЕБОВАНИЙ СО СТОРОНЫ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ-ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

В статье рассматривается проблематика активизации небанковских финансовых институций в Украине. Сделан акцент на ключевых преградах во взаимодействии небанковских финансовых институций с потребителями-юридическими лицами. Рассмотрена сегментация отечественного рынка финансовых услуг и раскрыты причины сегментарных деформаций в потреблении отдельных видов финансовых услуг. Даны рекомендации относительно изменений в законодательстве и на уровне бизнес-стратегий, направленные на развитие услуг небанковских финансовых институций в Украине.

Ключевые слова: финансовая инфраструктура, финансовые институции, финансовое посредничество, финансовые услуги, потребители финансовых услуг.

Stetsenko B.S. STRATEGIC PRIORITIES OF THE DEVELOPMENT OF NON-BANK FINANCIAL INSTITUTIONS SERVICES IN UKRAINE: TRANSFORMATION OF REQUIREMENTS FROM LEGAL ENTITIES-CONSUMERS

This article considers the problem of activation of non-bank financial institutions in Ukraine. The focus is made on key barriers in the interaction of non-bank financial institutions with consumers-legal entities. The segmentation of the domestic financial services market is considered and the causes of segmental deformations in the consumption of certain financial services are disclosed. Recommendations on the appropriateness of changes in the legislation and at the business strategies level directed at the development of non-bank financial institutions' services in Ukraine are given.

Keywords: financial infrastructure, financial institutions, financial intermediation, financial services, consumers of financial services.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічна криза 2013-2016 року мала надзвичайно руйнівний ефект для вітчизняного фінансового господарства. В цьому контексті насамперед привертає увагу різке скорочення кількості фінансових інституцій на різних сегментах фінансового ринку. Разом з тим, як це відбувається зазвичай, кризові явища у фінансовому господарстві потенційно стали точкою відліку для формування принципово нового формату фінансових відносин. У вітчизняному вимірі такі зміни в першу чергу мають стосуватися нарощування ролі небанківських фінансових інсти-

туцій у моделі фінансового посередництва. З одного боку, банківськоцентрична побудова інституційної фінансової інфраструктури в Україні себе практично вичерпала в стратегічному контексті, з іншого – для повноцінного розвитку небанківських фінансових інституцій потрібні потужні кроки, і з боку держави, і з боку ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сегментарної структури вітчизняного ринку фінансових послуг, ролі небанківських фінансових інституцій у її формуванні розглядалося в роботах С. Бірюка [1-2]. Проблематика функціонування недержавних пенсій-

них фондів розкрита в працях Д. Леонова [3]; інститутів спільного інвестування – Г. Терещенко [4], К. Легенчука [5]. Загальні підходи до розвитку фінансового сектору України досліджувалися Є. Редзюком [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визнаючи отримані зазначеними авторами результати, їх практичну цінність все ж зауважимо, що посткризовий формат розвитку небанківських фінансових інституцій в Україні вимагає використання принципово нових підходів. В тому числі так новизна має стосуватися взаємовідносин небанківських фінансових посередників зі споживачами юридичними особами.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – обґрунтувати заходи практичного характеру, спрямовані на розвиток послуг небанківських фінансових інституцій для юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція інституцій фінансового посередництва визначила функціонування значної кількості небанківських установ, які надають надзвичайно широкий спектр послуг. Незважаючи на відносну «молодість» така ж ситуація притаманна і українському фінансовому ринку. Розпочавши свій відлік з кількох банків, за два з половиною десятиліття він перетворився на доволі потужну індустрію, в якій функціонують кілька тисяч небанківських фінансових інституцій. Саме таке розмаїття суттєво ускладнює аналіз різних сегментів, їх порівняння і з погляду самого фінансового ринку, і з позиції розвитку усїєї економіки. В той

же час, ми стоїмо на тих позиціях, що одним із можливих критеріїв порівняльного аналізу є суб'єктний (на рівні споживачів фінансових послуг).¹ В межах цієї статті будуть досліджуватися трансформації, що притаманні відносинам небанківських фінансових інституцій зі споживачами-юридичними особами.

Інститути спільного інвестування. На протязі усього періоду свого існування вітчизняні інвестиційні фонди спрямовували свою стратегію саме на задоволення інтересів юридичних осіб. Таке співвідношення (загалом не притаманне для ринку послуг ІСІ в розвинених країнах) було сформоване під впливом різноманітних пільг в оподаткуванні. Зокрема, наведемо наступну норму: «...звільняються від оподаткування кошти спільного інвестування, а саме: кошти, внесені засновниками корпоративного фонду, кошти та інші активи, залучені від учасників інституту спільного інвестування, доходи від здійснення операцій з активами інституту спільного інвестування, доходи, нараховані за активами інституту спільного інвестування, та інші доходи від діяльності інституту спільного інвестування (відсотки за позиками, орендні (лізингові) платежі, роялті тощо)» [7]. Саме застосування цієї норми фактично і призвело до переродження інститутів спільного інвестування в Україні на «схемний» тип фінансових посередників, які використовуються для мінімізації податкових платежів.

В підсумку, саме в цьому контексті слід розглядати і мінімальну роль відкритих та інтервальных ІСІ в Україні, і значення юридичних осіб як власників цінних паперів ІСІ (рис. 1):

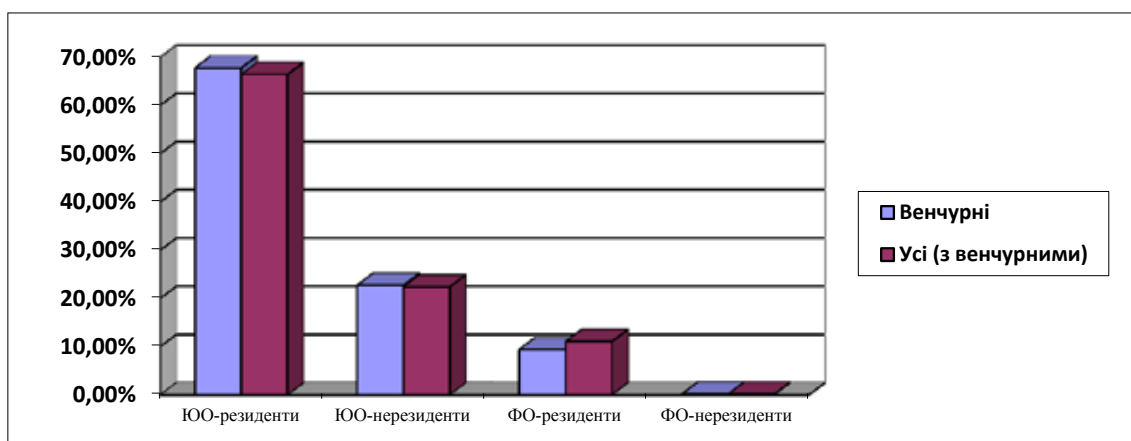

Рис. 1. Розподіл вартості чистих активів за категоріями інвесторів станом на 1 січня 2018 року, %

Джерело: складено автором за [8]

¹ Зауважимо, що формат подачі статистичних даних державними регуляторами фінансового сектору не завжди дає можливість достовірно оцінити роль та місце юридичних осіб споживачів.

На перший погляд, сучасний стан взаємовідносин юридичних осіб-споживачів та інституцій спільного інвестування є цілком прийнятним. Проте, в цій моделі фінансових послуг є кілька неповноцінних компонентів:

1. Абсолютна нейтральність вітчизняних ІСІ до реалізації власної стратегії на ринку індивідуальних заощаджень.

2. Формування значних ризиків втрат податкових надходжень до бюджету без належних «компенсаційних» механізмів у вигляді активізації бізнесу і т.п.

3. Підміна понять у сфері венчурного інвестування, яка стримує розвиток інновацій в Україні

4. «Закритість» ринку фінансових послуг інститутів спільного інвестування в Україні.

Недержавні пенсійні фонди. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що вітчизняні НПФ, що за класичними принципами мають орієнтуватися на залучення заощаджень фізичних осіб, в Україні свою діяльність реалізують майже виключно за рахунок споживання послуг юридичними особами. Про це свідчить структура пенсійних внесків за категоріями платників (рис. 2):

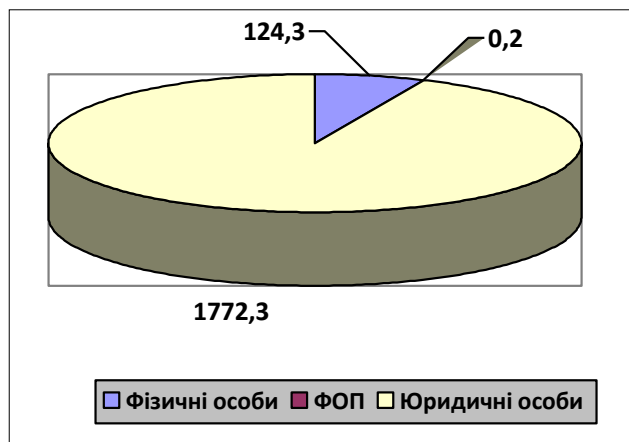

Рис. 2. Розподіл пенсійних внесків до НПФ за категоріями платників станом на 1 січня 2018 року, млн. грн.

Джерело: складено автором за [9]

Існуюча структура ринку послуг НПФ – яскраве свідчення «результативності» пенсійної реформи в Україні. Зволікання з введенням у дію трирівневої пенсійної системи, слабка обізнаність громадян зі змістом послуг цих фінансових установ, відсутність інституційних передумов для розвитку недержавних пенсійних фондів – все це перетворило цей сегмент послуг у надзвичайно обмежений ринок, спрямований на обслуговування незначної кількості юридич-

них осіб, які сплачують пенсійні внески на користь своїх працівників.

Страховий ринок. Оцінка тенденцій, що притаманні вітчизняному страховому ринку, серед усього – і в сегменті споживання страхових послуг юридичними особами, дає змогу зробити кілька висновків: по-перше, в структурі валових страхових премій за 2017 рік високу питому вагу займало страхування майна, страхування фінансових ризиків, страхування вантажів та багажу; по-друге, подібні пропорції зберігаються в Україні на протязі тривалого періоду часу, проте державі так і не вдалося створити ефективні механізми стимулювання повиту з боку бізнесу на страхові послуги; насамкінець, саме механізми страхового ринку використовуються вітчизняним бізнесом для мінімізації податкових платежів, що відображено у багатьох наукових роботах [10-11].

Фінансові компанії. Протягом 2015-2017 ролі на фінансовому ринку України почала поступово, але неухильно зростати роль фінансових компаній. На наш погляд, така ситуація напряму пов'язана зі слабкостями банківської системи, які гостро виявилися якраз у зазначений період. Зважаючи на формат подачі звітності про операції таких фінансових установ, який не передбачає окремого аналізу в сегменті споживачів фізичних та юридичних осіб, все ж зробимо окремі висновки:

– найбільшими обсягами операцій фінансових компаній характеризуються обмін валют (30 175,6 млн. грн. за результатами 2017 року) та переказ грошових коштів (107 837,0 млн. грн. у 2017 році). В цих сегментах фінансові компанії задовольняють попит насамперед з боку фізичних осіб, проте не виключено, що частина операцій стосується і юридичних осіб;

– вже згадувана криза на ринку банківських фінансових послуг призвела до зростання попиту на діяльність фінансових компаній на окремих сегментах ринку позичкового капіталу. Зокрема, вартість укладених договорів фінансового лізингу зросла на 128 % до 153,4 млн. грн., послуг факторингу – +85,7 % до 31 363,4 млн. грн.

– пристойний рівень зростання зафіксовано щодо операцій фінансових компаній на ринку нерухомості (управління майном для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю) – до 25 млрд. грн.

Висновки з цього дослідження. Проведений аналіз дає можливість зробити наступні висновки щодо сучасного стану вза-

ємодії небанківських фінансових інституцій з юридичними особами:

1. Для різних сегментів ринку фінансових послуг сформовано відмінні підходи до взаємодії між небанківськими фінансовими інституціями та юридичними особами-споживачами. Моделі споживання фінансових послуг визначені як особливостями розвитку окремих сегментів в Україні, так і специфікою попиту на ті, чи інші фінансові послуги. На ринку послуг НПФ та ІСІ юридичні особи є найбільшими споживачами, тоді як на інших сегментах спостерігається відносний паритет між юридичними та фізичними особами з точки зору попиту на фінансові послуги.

2. Особливість попиту на окремі види фінансових послуг в Україні визначена можливістю їх широкого використання з метою «мінімізації» податкових платежів. Найчастіше такий попит формується на ринку послуг інститутів спільного інвестування та на ринку страхових послуг. Фактично в цьому випадку функціонує модель певної «компенсації» – зростання рівня споживання фінансових послуг нівелюється з точки зору ефекту для економіки зменшенням податків, які сплачуються внаслідок використання зазначених схем.

3. На ринку позичкового капіталу відбувається «ефект заміщення» окремими послу-

гами фінансових компаній банківських фінансових послуг, що стало наслідком системної кризи у банківському секторі.

4. Ключовими пріоритетами у трансформації взаємовідносин юридичних осіб-споживачів та небанківських фінансових інституцій:

- перегляд норм законодавства, які допускають використання фінансових послуг для мінімізації сплати податків до державного бюджету України. Допускаємо, що в короткостроковому періоді це призведе до певного коригування показників на окремих сегментах фінансового ринку, проте надалі відбудеться «коригування» за рахунок збільшення попиту;

- повноцінна реалізація пенсійної реформи, яка сприятиме і збільшенню попиту на такі фінансові послуги з боку фізичних осіб, проте і забезпечить нарощування обсягів пенсійних контрактів, укладених з роботодавцями;

- формування ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг в Україні.

Ключовим питанням є можливість створення в Україні передумов для повноцінної взаємодії юридичних осіб-споживачів та небанківських фінансових інституцій на основі раціональних економічних рішень, а не бажання зменшити податкові платежі та/або перенести операції в «тіньовий» сектор економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бірюк С. О. Регіональна дискретність фінансової інфраструктури в Україні: причини та наслідки. Економіка та держава. 2016. № 2. С. 57-60.
2. Бірюк С. Суперечності розвитку кредитних спілок в Україні на сучасному етапі. Ринок цінних паперів України. 2013. № 11-12. С. 123-128.
3. Леонов Д. Запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи пенсійного страхування в Україні: проблеми законотворчого моделювання. Ринок цінних паперів України. 2016. № 5-6. С. 69-76.
4. Терещенко Г. Інститути спільного інвестування для забезпечення інноваційного розвитку. Незалежний аудитор. 2013. № 9. С. 96-103.
5. Legenchuk S., Usatenko O. Analysis of management forms of collective investment institutions to organise the accounting system. Економічний часопис – XXI = Economic annals – XXI. 2016. № 1-2. Р. 112-115.
6. Редзюк Є. Розвиток ринку цінних паперів України в умовах глобалізації: виклики та можливості. Фінанси України. 2016. № 5. С. 112-126.
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
8. Ринок у цифрах [Електронний ресурс] // Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua>. – Назва з екрана.
9. Огляд ринків [Електронний ресурс]// Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.nfr.gov.ua>. – Назва з екрана.
10. Глущенко С. В., Казакова М. О. Мінімізаційні податкові схеми: зарубіжна та українська практика. Магістеріум. Економічні студії. 2014. Вип. 56. С. 21-25.
11. Паєнтко Т.В., Болошева А.О. Участь фінансових установ у схемах ухилення від оподаткування: реалії України та перспективи протидії. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2014. № 2. С. 148-158.

REFERENCES:

1. Biriuk S. O. (2016) Regional'na diskretnist finansovoi infrastrukturi v Ukraini: prichini ta naslidki [Regional discreteness of financial infrastructure in Ukraine: causes and consequences]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 57-60.
2. Biriuk S. O. (2013) Superechnosti rozvytku kredytnykh spilok v Ukrayini na suchasnomu etapi [Contradictions in the development of credit unions in Ukraine at the present stage]. *Rinok tcinnih paperiv Ukraini*, no. 11-12, pp. 123-128.
3. Leonov D. (2016) Zaprovadzhennya zahal'noobov'yazkovoyi nakopychuval'noyi systemy pensiynoho strakhuvannya v Ukrayini: problemy zakonotvorchoho modelyuvannya [Introduction of a compulsory accumulative system of pension insurance in Ukraine: problems of lawmaking modeling]. *Rinok tcinnih paperiv Ukraini*, no. 5-6, pp. 69-76.
4. Tereschenko G. (2013) Instytuty spil'noho investuvannya dlya zabezpechennya innovatsiynoho rozvytku [Joint Investment Institutes for Innovative Development]. *Nezalezhnii auditor*, vol. 9, pp. 96-103.
5. Legenchuk S., Usatenko O. (2016) Analysis of management forms of collective investment institutions to organise the accounting system. *Economic annals – XXI*. vol 1-2. pp. 112-115.
6. Redziuk Ye. (2016) Rozvytok rynku tsinnykh paperiv Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi: vyklyky ta mozhlyvosti [Development of the Ukrainian securities market in the context of globalization: challenges and opportunities]. *Finansi Ukraini*, vol. 5, pp. 112-126.
7. Verhovna Rada Ukraini (2010) Podatkovij kodeks [Tax code]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 7 June 2018).
8. Ukrains'ka Asotsiatsia Investicijnogo Biznesu (2018) Rinok u tsifrah [Market in numbers]. Available at: www.uaib.com.ua (accessed 7 June 2018).
9. Natsional'na komisiya, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi rynkiv finansovykh posluh (2018) Ogljad rinkiv [Market overview]. Available at: www.nfp.gov.ua (accessed 7 June 2018).
10. Gluschenko S.V., Kazakova M.O. (2014) Minimizatsiyni podatkovy skhemy: zarubizhna ta ukrayins'ka praktyka [Minimization Tax Schemes: Foreign and Ukrainian Practices]. *Magisterium*. vol. 56, pp. 21-25.
11. Pajentko T.V., Bolosheva A.O. (2014) Uchast' finansovykh ustanov u skhemakh ukhylennya vid opodatkovannya: realiyi Ukrayiny ta perspektyvy protydiy [Participation of financial institutions in tax evasion schemes: Ukraine's realities and prospects of counteraction]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny*. vol. 2, pp. 148-158.